

Ohel Yonah Menachem

Synagogue &
Community Center

Rabbi David Spektor

דוא"ל:

vaad@ohelyonah.com

אוהל יונה מנחם

בית כנסת
ומרכז קהילתי

הרב דוד ספקטור

אתר אינטרנט:

www.ohelyonah.com

אב הרחמים

שו"ת עם הרב דוד אברהם ספקטור

שאלה

האם בביה"כ 'אוהל יונה מנחם' יש לומר 'אב הרחמים' בשבת מברכים לר"ח אייר ולר"ח סיון?

תשובה

- [1] לפני כ-900 שנה, בד' אייר בשנת תתנ"ו (1096 למנינם) פתחו הנוצרים במסע הצלב הראשון. בדרכם לארץ ישראל הם ערכו פרעות ביהודי עמק הריינוס בגרמניה. הפרעות החלו בקהילות שו"ם – שפירי, נורמיזא (וורמס) מגנצא (מיינץ). המוני יהודים הוטבלו בכוח לנצרות וחלקם עלו על המוקד על קידוש ה'. רבים מהם העדיפו להתאבד בטרם יוכרחו להתנצר בעל-כרחם. פרעות אלו נקראות "גזירות תתנ"ו". לזכר הצרות חוברו קינות וסליחות רבות. בין השאר חוברה בוורמיזא לזכר נשמות הנרצחים בגזירות תתנ"ו תפילת 'אב הרחמים'.
- [2] בתחילה אמרו תפילת 'אב הרחמים' רק פעמיים, שלוש בשנה כמובא בספר (מנהג) מהרי"ל (רבי יעקב בן משה מולין, נולד במגנצא בסביבות שנת ה'ק"ך (1360) ונפטר בוורמיזא בשנת ה'קפ"ז (1427) ב"הלכות ימים שבין פסח לשבועות": "שבת שלפני שבועות... אומרים אב הרחמים... בשבת שלאחר פסח אומרים אב הרחמים לאחר ברכת החודש". ובהערה שם כתוב: "בכל מדינות (ריינוס) אין אומרים אב הרחמים אלא בשבת דלפני שבועות דמזכירין את הקדושים גזירת תתנ"ו. ובשבת חזון ישעיהו מזכירין גם כן אותן הקדושים ואומר 'אב הרחמים'". ואחר-כך נהגו לומר תפילת 'אב הרחמים' בכל שבת, למעט "בשבת שחלה ביום שאין אומרים בו תחנון, וכן בשבתות שיש בהן חגיגות נוספת, כגון שבת שמברכים את החודש" (סידור רינת ישראל עמ' 279, שנהגו באוהל יונה מנחם כמותו).
- [3] וכך פסק הרמ"א (אורח חיים סימן רפד סעיף ז): "נוהגים לומר: **אב הרחמים**. ובכל יום שאין אומרים בו 'צדקתך צדק'... אין אומרים אותו, וכן כשיש חתונה או מילה. ויש מקומות שאין אומרים אותו כשמברכין החדש, **מלבד בימי הספירה**, והולכים בכל זה אחר המנהג. "
- [4] וכותב על זה במשנה ברורה סימן רפד ס"ק יח: "בימי הספירה - משום שהיו הגזרות באותו זמן... **אומרים אותו בימי חדש ניסן כשמברכין חדש אייר**... אבל כשחל ר"ח אייר בשבת אין אומרים אותו וכן בכל חודש ניסן אף בימים שלאחר הפסח דהוא **תוך הספירה** גם כן... **אב הרחמים אומרים** בו, כיון שהוא בימי הספירה."
- [5] לפי המשנה ברורה אומרים בספירת העומר 'אב הרחמים' בשבת מברכים לחודש אייר ובשבת מברכים לחודש סיון. (אלא אם כן ראש חודש חל בשבת עצמה).
- [6] וכן נראה מנהג ירושלים ומנהג ארץ ישראל כפי שכותב הרב יחיאל טוקצינסקי בלוח לארץ ישראל: "מברכים ראש אייר... ואומרים אב הרחמים, אפילו כשיש ברית מילה בבית הכנסת, וכן בכל השבתות שבין פסח לעצרת ואין חילוק בין שבת מברכין ראש חודש אייר (אף שהוא עדיין ניסן) לבין שבת מברכין סיון - כמו שכתב הלבוש, אור זרוע, באר הגולה, פרי מגדים ונועם מגדים חלק א' ושולחן ערוך [הרב] של הגאון ר' שלמה זלמן ז"ל ושאר האחרונים." וכן כותב בשבת האחרונה של חודש אייר: "מברכים ראש חודש סיון... ואומרים אב הרחמים."
- [7] וכן פסק מו"ר הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל (ע' עולת ראיה ח"א הקדמה, עמ' ט: "את ההלכות לפני התפילות סדרת") בסידור עולת ראיה (ח"ב עמ' קכד) של אביו הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל: "נוהגים לאמר 'אב הרחמים' על הגזירות, ואין אומרים אותו כשמברכים החודש... מלבד בימי הספירה." וציין שם ב"מקורות ההלכות" את המשנה ברורה דלעיל.
- [8] כשלמדתי בישיבת מרכז הרב הייתי כמעט קבוע מתפלל בשבת בבוקר אצל ראש הישיבה, הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל בביתו וזכורני שתמיד היה אומר תפילת 'אב הרחמים', גם בזמנים שלא נהגו לומר ושהיה אומר שאחרי השואה זה שונה. וכנראה ראה בתפילה 'אב הרחמים' אזכרה לכל הקדושים שנהרגו על קידוש ה' משך הדורות, החל מגזירות תתנ"ו עד השואה האחרונה.
- [9] אגב שבת מברכים לראש חודש סיון חלה בזמן מסע צלב הראשון ושבת מברכים לראש חודש אייר, חלה סמוך לתחילת המסע צלב הראשון שהחלה בד' באייר וסמוך ליום השואה והגבורה שהתחדש בימינו שחל בכ"ז בניסן. לכן ראוי מאד לומר אז תפילת 'אב הרחמים'.

[10] לעומת הדעות דלעיל שיש לומר אב הרחמים בשבתות שמברכים את חודשי אייר וסיון, מובא בספר מעשה רב של הגר"א (ס"ק קלח): "שמברכים החודש אין אומרים אב הרחמים, רק כשמברכים ראש חודש אב אומרים אותו."

[11] אף שבדרך כלל מנהג ירושלים כמנהג הגר"א שבזמנו תלמידיו יסדו בו מחדש את הישוב, מכל מקום בנושא אמירת אב הרחמים המנהג לא כמותו בירושלים ובארץ ישראל, כפי שכתב לעיל הרב יחיאל טוקצינסקי בלוח לארץ ישראל, אף שבסוף דבריו הזכיר גם את דעת הגר"א.

[12] וכן בשבת מברכים לפני ראש חודש אב, אין המנהג כגר"א שאומרים אב הרחמים, אף שהרב טוקצינסקי בלוח לארץ ישראל מזכיר אותו בסוגריים: "מברכים ראש חודש מנחם אב... ואין אומרים... 'אב הרחמים' (ויש אומרים 'אב הרחמים')". וכך פסק במשנה ברורה (רפד, ס"ק טז: "בשבת שמברכים בו אב או שבת שחל בו ראש חודש אב גופא, אין אומרים אב הרחמים."

[13] ומה שנהגו בביה"כ אוהל יונה מנחם ללכת לפי הסידור רינת ישראל, יש לומר שכתב באופן כללי שבשבת מברכים לא אומרים אב הרחמים, אבל לא פירט כדרכו את כל פרטי המנהגים בזה. ובלוח דינים ומנהגים בהוצאת היכל שלמה הביא שני המנהגים (מנהג הגר"א ומנהג ארץ ישראל לפי הרב טוקצינסקי), ולא הכריע ביניהם והנראה לעניות דעתי כתבתי ובפרט אחרי השואה.

לסיכום

בשבת לפני ר"ח אייר ובשבת לפני ר"ח סיון אומרים 'אב הרחמים'.